

**ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ ПРО РЕЦИДИВ ЗЛОЧИНІВ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ****WAYS TO IMPROVE STANDARDS OF RECIDIVISM UNDER
THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Телефанко Б.М.,

к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін

Львівський державний університет внутрішніх справ

У статті аналізуються кримінально-правові проблеми удосконалення норм про рецидив злочинів за Кримінальним кодексом України і складні питання стримування рецидивної злочинності кримінально-правовими засобами. Особистість засудженого-рецидивіста суттєво відрізняється від особистості, що порушила кримінальний закон вперше, оскільки рецидивіст має тюремний досвід.

Ключові слова: рецидив злочинів, судимість, особистість рецидивіста, повторність, покарання, засуджений, кримінально-правова норма, вина.

В статье анализируются уголовно-правовые проблемы совершенствования норм о рецидиве преступлений по Уголовному кодексу Украины и сложные вопросы сдерживания рецидивной преступности уголовно-правовыми средствами. Личность осужденного-рецидивиста существенно отличается от личности, нарушившей уголовный закон впервые, поскольку рецидивист имеет тюремный опыт.

Ключевые слова: рецидив преступлений, судимость, личность рецидивиста, повторность, наказание, осужденный, уголовно-правовая норма, вина.

This article analyzes the criminal problems of improvement of the rules on recidivism under the Criminal code of Ukraine and the complex issues deter recidivism by criminal law means. The annual increase recidivism, and was hit in the number of convicted offenders leads to a number of social and psychological problems. In the most general form of recurrence can be defined as the commission of the crime the next person who has previously commit a crime and was convicted for it. The presence in person or withdrawn outstanding conviction is now commonplace practically all considerations of recidivism.

Relapse does not increase the danger of the crime, but there is convincing evidence of the growth of public danger of a person who commits several crimes. Relapse describes the identity of the perpetrator. Negative assessment of the behavior of repeat offenders in public places is in direct proportion to their convictions. In today's criminal and penal legislation social-renewable functions and provide just punishment rely mainly on the punishment of imprisonment for a specified period. According to the author, they may occur only in the enforcement process and depend on actual correction, defined criteria psychosocial science, and reached equilibrium from the perspective of public compensation for damage in terms of the onerous penalty function.

Key words: recidivism, criminal record, personality recidivist, repetition, penalties, convicted, criminal law, guilty.

Підвищена суспільна небезпечність рецидивної злочинності полягає у тому, що вона виражає таку якість злочинності, як її стійкість, засвідчуючи про вперте небажання ряду осіб вести себе відповідно прийнятним у суспільстві нормам, про перевагу кримінальних варіантів вирішення своїх проблем, незважаючи на вжиті до них заходи. Застосування покарання є останнім стримуючим засобом у системі протидії злочинності та її серцевині – рецидивній злочинності, оскільки воно призначається за фактом учинення злочину, після розслідування та судового розгляду справи. Правопорушення не повинні залишатися безкарними, бо безкарність є постійним заохоченням злочинців.

Проблеми удосконалення норм про рецидив злочинів за Кримінальним кодексом України (далі – КК України) належать до числа складних, і тому будуть постійно вимагати нових досліджень. Великий внесок у наукову розробку відповідної проблеми внесли вчені: Ю. В. Баулін, В. С. Батиргарєєва, В. В. Голіна, Т. А. Денисова, А. П. Закалюк та ін. Проте не всі аспекти рецидиву злочинів, а також зміст такої ознаки, що характеризує суб'єкта злочину, як вчинення злочину особою раніше судимою, вивчені достатньо повно. Існує необхідність їх вивчення з урахуванням ускладнення криміногенної обстановки в Україні.

Мета статті – удосконалення норм про рецидив злочинів за КК України, а також доведення необхідності застосування більш суворих покарань щодо неодноразових рецидивістів у випадках, коли вчинення злочину перетворюється у звичку.

Голова Національної поліції України, Хатія Деканоїдзе, заявила, що ріст злочинності почався з 2013 року і що це обумовлено соціально-економічною ситуацією в державі. Інша причина – міграція зброї [1]. Крім цього, півроку

назад Верховна Рада України прийняла «Закон Савченка», яким дозволила скорочувати строк покарання засуджених, зараховуючи один день перебування у слідчому ізоляторі за два дні перебування в установах виконання покарання. Спочатку прийнятий Закон викликав «задобрення» громадськості, тому що дійсно у багатьох випадках підозрювані знаходились у слідчому ізоляторі невинувато довго, при цьому їх громадянські права порушувались. Однак після початку дії Закону практика його застосування показала іншу проблему: на волю масово достроково почали виходити засуджені за тяжкі та насильницькі злочини, що в умовах відсутності умов для соціальної адаптації призвело до загрози рецидивів, а багато із достроково звільнених поповнили ряди злочинних груп [2].

Проблема рецидивної злочинності завжди викликала підвищену увагу кримінологів, оскільки її рівень свідчить про неефективність правоохоронної системи держави та про сталі тенденції розвитку всієї злочинності. Згідно зі ст. 34 КК України «рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин» [3]. Автор статті вважає, що назва ст. 34 КК України не узгоджується з її диспозицією. Відповідно до визначення ст. 34 КК України, її назва мала би бути «рецидив умисних злочинів», тому що назва рецидив злочинів повинна включати злочини, вчинені з необережності, та судимість за необережний злочин. З кримінологічного погляду рецидивістами вважають осіб, які раніше вчиняли злочини, незалежно від того, чи знято або погашено у них судимість [4, с. 31]. Думається, що необхідно мати одне визначення рецидиву злочинів, а саме, рецидив – це вчинення нового злочину після застосування покарання за попередній злочин. З позиції кримінології погашення або зняття судимості не є вирішальною обста-

виною для визнання рецидиву. Якщо колишній злочинець вчиняє злочин вдруге, то цим він демонструє свою схильність до вчинення злочинів, незалежно від формально-юридичної відсутності судимості.

Закріплення у КК України правила не враховувати при визнанні рецидиву судимості за злочини, вчинені з необережності, особливо щодо такого виду необережності, як злочинна самовпевненість (легковажна необережність), коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, навряд чи можна вважати кримінологічно обґрунтованим і корисним. Це правило здатне лише привести до поліпшення статистичних показників рівня рецидиву в державі, проте не може спричинити за собою поліпшення кримінальної ситуації, крім того, утруднить кримінологічні спостереження за динамікою рецидиву в державі за той чи інший період часу. Кримінальне законодавство зарубіжних держав, зокрема Латвії, зараховує до рецидиву злочинів, злочини, вчинені з необережності. При злочинній самовпевненості вина особи полягає у тому, що вона розраховує на відвернення можливих суспільно небезпечних наслідків легковажно і допускає їх настання, переоцінює свої сили та інші обставини, які здатні відвернути наслідки, і, водночас, недооцінює небезпеку [5, с. 288]. Існує хитка межа між необережним і умисним злочином, немає чіткої різниці у суб'єктивній стороні. Основна відмінність між умислом та необережністю, відповідно до положень статей 24 та 25 КК України, полягає у вольовому ставленні особи до суспільно-небезпечних наслідків, що настають у результаті вчинення злочину.

Справді, важко уявити, що, вчиняючи злочин, особа не усвідомлює спричинення шкоди комусь або чомусь внаслідок таких дій (наприклад, сідає у нетверезому стані за кермо автомобіля). Мається на увазі, що цілком осудна адекватна людина може оцінювати суспільну небезпеку внаслідок вчинення своїх дій та може передбачити їх настання. Тобто у будь-якому разі, людина завжди критично оцінює не лише свої дії, а й наслідки, що можуть настати. Однак ставлення особи до цих наслідків на кваліфікацію злочину не впливає, а слугує лише підставою для індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Формулюючи поняття злочину, встановлюючи коло і зміст злочинного діяння рецидивіста, кримінальне законодавство завжди передбачає покарання за нього. Хоча, на новинних ресурсах ЗМІ можна знайти різні повідомлення про вчинені злочини щодня, а ось покарання за них – значно рідше. Без покарання, особливо рецидивістів, втрачають сенс будь-які кримінально-правові заборони, оскільки воно виступає як правовий наслідок за вчинення злочину. Тому КК України не лише визначає, які суспільно-небезпечні дії слід відносити до злочинів, а й встановлює міру покарання за кожну із них. Однак покарання та кримінально-правова санкція є нетотожними поняттями, оскільки санкція описує можливі заходи впливу, а покарання є реальним заходом впливу щодо реального злочинця. У санкції конкретної статті Особливої частини КК України передбачено лише межі найбільш суворого покарання, яке може бути застосоване. Підставою виникнення правовідносин слугує юридичний факт – вчинення злочину. Правовідносини мають дві складові – право й кореспондуючий йому обов'язок. Тобто обов'язок держави притягнути винного до відповідальності й обов'язок злочинця зазнати покарання. Звичайно, особі, яка має статус рецидивіста, повинно призначатися більш суворе покарання, оскільки рецидивіст – це ознака особи винуватого, а не суб'єкта злочину.

Рецидив – спеціальний термін, привнесений в юриспруденцію з медицини. Він походить від лат. слова «recidirens», що означає «повернутись, відновитись». За дослівним тлумаченням терміну будь-яке повернення до кримінальної поведінки можна вважати рецидивом. Повторна злочинність означає, що особа другий раз вчиняє

злочин незалежно від наявності чи зняття судимості. Рецидивна злочинність означає, що повернутись можна тільки туди, де хоча б раз вже був, тобто в колонію. Чимало засуджених, виходячи на волю, зразу ж скоюють злочини, щоб повернутися «додому». Ні для кого не секрет, що в колоніях для раніше судимих переважно відбувають покарання одні й ті ж самі особи, інколи цілими сім'ями. Там усе ясно, просто й зрозуміло: це місце, де вони щось значать, і найголовніше – немає потреби робити зусилля над собою [6]. Думається, що таким чином рецидивістами необхідно визнавати тільки тих осіб, які вже відбували покарання в місцях позбавлення волі, мають непогашену або незняту судимість і це також впливає з етимології слова «рецидив».

Одні вчені обґрунтовують необхідність судимості, інші – виступають проти збереження інституту судимості, бо особа вже була покарана. Автор підтримує позицію, що судимість не протирічить демократичним принципам взаємовідносин держави і особистості. Посилання деяких фахівців на відсутність норм про судимість у законодавстві зарубіжних держав у даному випадку не можуть бути прийняті до уваги. І мова не йде про некоректне ототожнення демократичних ідеалів виключно із західними державами. Йдеться виключно про кримінально-правовий аспект питання. Справа у тому, що відсутність норм про судимість у кримінальному законодавстві зарубіжних держав не виключає наявності тут механізмів і конструкцій, що дозволяють враховувати факт вчинення особою злочину у минулому при оцінці кожного наступного вчиненого ним злочину і постзлочинну поведінку в цілому [7, с. 2].

Водночас ще одним актуальним питанням, що потребує наукового дослідження є аналіз змісту такої ознаки, що характеризує суб'єкта злочину, як вчинення злочину особою «раніше судимою». Голіна В. В. зазначає, що судимість персоналізована і пов'язана лише з конкретною особою, а обмеження прав і всі несприятливі для особи правові наслідки пов'язані не взагалі з судимістю, а з тим злочином, який вчинила особа і за який була засуджена [8, с. 23]. Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України, особа визнається такою, що має судимість з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості. Анульована судимість не повинна породжувати правових наслідків, обмежень прав і свобод людини. Саме ж формулювання «раніше судимою особою» означає особу, яка попередньо була засудженою. Видається, доцільно було б у нормах статей Особливої частини КК України вживати словосполучення «особою, яка має непогашену або незняту судимість». Але, Пленум Верховного Суду України у п. 1 Постанови «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» від 26 грудня 2003 року № 16 зазначив: «При визначенні підсудному виду колонії необхідно враховувати всі відомості про відбування покарання в місцях позбавлення волі, в тому числі й ті судимості, які зняті чи погашені в установленому законом порядку» [9, с. 10].

Автор погоджується із наявними у юридичній літературі твердженнями про необхідність в деяких випадках враховувати судимість, якщо навіть вона погашена чи знята. Зокрема, враховувати наявність у минулому в особі, засудженої до позбавлення волі, однієї чи декількох судимостей, хоча і знятих чи погашених, при визначенні їй виду виправної колонії. І це є правильним, оскільки особа, яка вже відбувала покарання в місцях позбавлення волі при повторному направленні у виправну колонію має утримуватись окремо від інших засуджених (які вперше потрапили до виправної установи), щоб не впливати на них негативно, не розповсюджувати субкультуру злочинного світу.

Відносно індивідуалізації кримінальної відповідальності рецидивістів, необхідно констатувати, що за сучас-

ного стану вітчизняного судочинства призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено кримінальним законом, не завжди відбувається обґрунтовано. Суди у багатьох випадках за вчинення злочинів рецидивістами призначають покарання ближче до мінімальної межі санкції. Покарання, що відповідає максимальній межі санкції, застосовується не так часто. Усе це свідчить про те, що або законодавець встановив надто суворі санкції за вчинення злочинів рецидивістами, або судова практика є дуже гуманною.

Таким чином, усе вищезазначене дає підстави зробити наступні висновки: назва ст. 34 КК України не узгоджується з її диспозицією. Відповідно до визначення ст.

34 КК України, її назва мала би бути «рецидив умисних злочинів»; особі, яка має статус рецидивіста, повинно призначатися більш суворе покарання, оскільки рецидивіст – це ознака особи винуватого, а не суб'єкта злочину; рецидивістами необхідно визнавати тільки тих осіб, які вже відбували покарання в місцях позбавлення волі, мають непогашену або незняту судимість і це також впливає з етимології слова «рецидив» («повернутись, відновитись»); доцільно було б у нормах статей Особливої частини КК України вживати словосполучення «особою, яка має непогашену або незняту судимість» замість «раніше судимою». Усе це потребує наукового аналізу і практичного вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рада продовжує відпускати злочинців на свободу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.ua/articles/politiks/698223>.
2. В Харькове в ДТП с участием полицейских погибли два человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rian.com.ua/incidents/20160710>.
3. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями. Станом на 01 вересня 2015 року. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2015. – 212 с.
4. Українське кримінальне право. Загальна частина : Підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
5. Кримінологія : Навчальний посібник / [Джужа О. М., Василевич В. В., Іванов Ю. Ф., Опанасенко П. М.] ; під ред. О. М. Джужа. – К. : Прецедент, 2006. – 198 с.
6. Гуржи В. Requiem за пенітенціарною службою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/LAW/requiem-ro-penitenciarnoy-sluzhbe-ves-mir-nasilya-my-razrushim-do-osnovanya-a-zatem_.html
7. Досаев Г. С. Перспективы совершенствования норм о рецидиве преступлений [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.journal-nio.com/index.php?>
8. Голіна В. В. Судимість : Монографія / В. В. Голіна. – Харків : «Харків юридичний», 2006. – 384 с.
9. Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2.